

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ



СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Випуск 6

*Матеріали VI Всеукраїнської
науково-практичної конференції
“Державне управління: стратегія і тактика
формування сучасного фахівця”,
м. Київ, МАУП 29 жовтня 2011 р.*

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2011

*Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 8 від 28.09.11)*

Редакційна колегія

М. Ф. Головатий (голова), д-р політ. наук, проф., *В. В. Омельчук* (заступник голови), канд. іст. наук, *П. Ф. Вознюк* (відповідальний секретар), канд. політ. наук, доц., *І. П. Бідзюра*, д-р політ. наук, проф., *П. П. Гай-Нижник*, д-р іст. наук, старш. наук. співроб., *Ю. О. Куц*, д-р наук держ. упр., *І. П. Лопушинський*, д-р наук держ. упр., проф., *В. М. Піскун*, д-р іст. наук, старш. наук. співроб., *Я. Ф. Радиш*, д-р наук держ. упр., проф., *І. В. Розпутенко*, д-р наук держ. упр., проф., *Г. П. Ситник*, д-р наук держ. упр., проф., *П. К. Ситник*, д-р філос. наук, проф., *Ю. П. Сурмін*, д-р соц. наук, проф., *В. В. Утвенко*, канд. іст. наук, доц., *М. В. Чечетов*, д-р наук держ. упр., проф., *Н. П. Ярош*, д-р наук держ. упр., *Н. М. Чернуха*, д-р пед. наук, проф.

Видання здійснене в рамках проекту
“Наукові праці МАУП”

Становлення і розвиток української державності: [зб. наук. пр.] / МАУП. —
С76 К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2011 —

Вип. 5 : Матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. “Державне управління: стратегія і тактика формування сучасного фахівця”, м. Київ, МАУП, 29 жовт. 2011 р./ редкол.: М. Ф. Головатий (голова) [та ін.]. — 2011. — 428 с. : іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У пропонованому збірнику подано статті учасників науково-практичної конференції, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — становленню України як держави. Розглядається формування державності в Україні у різні періоди історії та в різних аспектах.

Для науковців і державних службовців, політиків і політологів, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком Української держави і суспільства.

ББК 63.3(4УКР)я43+67.9(4УКР)301я43

Л. І. Корсуненко Нормативно-правові основи функціонування і розвитку інституту державної служби у сучасній Україні.....	243
В. Ф. Солонина Судовий захист права власності: питання теорії і практики.....	249
О. В. Білик Управління інформаційними державними зкладами в умовах інформатизації	254
О. М. Посвистак Менеджмент якості освіти як стратегія вдосконалення діяльності бібліотеки ВНЗ	258
В. О. Сухомлінов Аналіз і оцінка стану інформаційної безпеки на підприємствах: регіональний аспект.....	262
Прудніков М. В. Аналіз ефективності існуючої системи формування місцевих бюджетів в Україні	266
А. М. Медвідь, Ю. А. Слюсар Розвиток державного управління і державної служби на теренах України	272
З. І. Розгач Державна політика України у сфері попередження бездоглядності та безпритульності дітей.....	277
Л. І. Костенко Системно-структурна характеристика загальнодержавної системи забезпечення безпеки дорожнього руху на регіональному рівні.....	281
О. А. Доронін Державне регулювання розвитку об'єктів інфраструктури аграрного ринку (концептуальні засади, методологічні підходи).....	286
О. О. Малишенко Розробка механізмів фінансово-кредитної підтримки розвитку малого підприємництва	291
О. Я. Гулько Концептуальні засади реформування державного управління в новітній Україні ..	296
К. О. Василенко Основні проблеми здійснення місцевого самоврядування в Україні	298
Г. О. Чічань Сутність державної служби як механізму взаємозв'язку між державою та громадянином	300
Н. В. Кляшторна Соціогуманітарні вектори державного управління в Україні	302
Я. І. Ніколаєва Етика державного службовця	308
В. О. Соловар Держава і управління Київської Русі	310
А. А. Поєдинок Стратегія і тактика управління персоналом.....	313
О. В. Романович Принцип поділу державної влади та сучасні проблеми реалізації в Україні	315
В. В. Борейчук Аналіз діяльності благодійництва як соціального явища.....	320
О. В. Ємишанова Управління трудовими міграціями в рамках міжнародної системи	323
А. М. Соколова Шляхи та механізми підвищення ефективності місцевого самоврядування в Україні.....	326
О. Л. Димарчук ЗМІ в системі державного управління	329
О. О. Бушин Державне управління в Україні в умовах становлення нових економічних інститутів	331
А. Ю. Костенко Державна служба в Україні: становлення і розвиток	333
Д. О. Трібель Психологічні особливості управління організаційними структурами.....	335
Ю. Гончар Мотивація та стимулювання праці як засіб підвищення ефективності діяльності підприємств	338
О. Грицан Імідж лідера як ефективний засіб впливу: аналітико-теоретичний аналіз	341
М. Кобиш Організаційна культура керівника як регулятор організаційної діяльності.....	344
А. Муштенко Організація управління персоналом на підприємстві	347

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Становлення і розвиток української державності, вип. 6, с. 249–253

Розвиток відносин власності, що супроводжують Україну як правову і соціальну державу усталено сприймається однією з ключових проблем дослідження цілого ряду суспільних наук. У цьому контексті у межах сучасної юридичної науки — і зокрема науки цивільного права — дедалі більша увага приділяється питанню права власності [1]. Більше того, окремими дослідниками навіть висловлювалась думка, що власність і право власності є системоутворюючими категоріями цивільного (приватного) права взагалі [2]. У результаті чого формування системи захисту права власності набуває особливого значення як у процесі розвитку цивільного права України, так і в ході формування ефективних механізмів захисту прав і свобод людини і громадянина. З огляду на зазначене можна встановити і основні аспекти актуальності цього дослідження, які охоплюють собою і загальнотеоретичні, і суто практичні причини.

Аналізуючи насамперед речові засоби судового захисту права власності у цивільному праві України, ми повинні вирішити такі конкретні завдання: а) схарактеризувати зміст і основні речові засоби судового захисту права власності; б) розкрити та проаналізувати судову практику щодо забезпечення передбачених чинним законодавством України засобів захисту права власності; в) виявити специфіку співвідношення основних речових засобів судового захисту права власності у цивільному праві.

Характерною ознакою реалізації права власності є наявність у господарстві такого майна, що дозволяє власнику фізично відчувати його присутність. Зрозуміло, що це можливе лише тоді, коли йдеться про річ як про тілесний об'єкт. Безтілесні речі, якими зазвичай називаються цінні папери, не завжди підпадають під це правило, особливо якщо вони випущені в бездокументній формі. Володіння ними в розумінні фактичної тілесної наявності у власника просто неможливе. Якщо ж цінні папери мають паперову форму і є паперами на пред'явника, то, безумовно, має першорядне значення саме фізична наявність такого паперу в особи, бо без його пред'явлення вона не зможе здійснити ті права, які надаються цінним папером. Фактична наявність майна у власника не є показовою для його права, бо він залишається власником і за відсутності у нього майна (наприклад, передачі в оренду або її втрати). Проте, як правило, саме наявність майна часто обумовлює можливість здійснення інших правомочностей власника.

Як відомо, одним із головних речових засобів судового захисту права власності є віндикаційний позов, який поряд з негаторним позовом і позовом про визнання права власності становлять основу системи речових засобів судового захисту права власності у цивільному праві [3]. У теоретичному аспекті віндикаційний позов може бути окреслено як позов про витребування майна з чужого незаконного во-

лодіння. У цьому разі відповідна поза-
договірна вимога власника, що не во-
лодіє річчю, звернена до володіючого
невласника, до фактичного володіль-
ця майна про повернення останнього
в натурі. Такого роду позови можуть
пред'являтися й іншими суб'єктами ре-
чових і зобов'язальних прав, але вони не
пред'являються для захисту такого ре-
чового права, яким є сервітут, оскільки
це суперечить самій його природі як
права, безпосередньо пов'язаного з річ-
чю, проте такого, яке окремо від речі іс-
нувати не може. Необхідними умовами
пред'явлення віндикаційних позовів є те,
що власник (або інший суб'єкт, що має
право на майно) позбавлений фактич-
ного панування над майном, яке вибу-
ло з його володіння; віндикувати можна
лише індивідуально-визначене майно;
майно, якого позбавлена особа, збере-
глося в натурі й перебуває у фактично-
му володінні іншої особи; витребувати
це майно можна лише у випадку, якщо
така інша особа володіє ним незаконно.

Для віндикаційного позову важли-
вий предмет, яким є конкретне май-
но, а значить, ним може бути тільки
індивідуально-визначене майно. Це
об'єктивно зрозуміло, бо речі, визначе-
ні родовими ознаками, замінні, адже та-
ких речей існує юридично нескінченна
кількість, і вони не становлять самі по
собі як такі якоїсь незамінної цінності.
Це означає, що у разі втрати власником
родових речей він може захистити своє
право інакше, ніж пред'являючи вінди-
каційний позов: вимагати, наприклад,
відшкодування збитків. Предмет позо-
ву не тільки повинен бути індивідуалі-
зований, але має зберегтися в натурі, пе-
ребуваючи у фактичному володінні ін-
шої особи. Щодо незаконності володін-
ня особою річчю, то ця умова віндика-
ції містить декілька аспектів, що вима-
гають уточнення. Так, цілком очевид-
но, що власник вправі висувати свої ви-
моги до незаконного володільця, яким

може бути добросовісний чи недобросо-
вісний набувач. Різниця між ними така:
перший — той, хто не знав і не міг зна-
ти про те, що його володіння є незакон-
ним, а другий — той, хто знав або пови-
нен був знати про це. При цьому вихо-
дить, що незаконність володіння (як
об'єктивний момент) і знання про це
(як суб'єктивний момент) перебувають
у такому зв'язку: об'єктивно незакон-
ність існує в обох набувачів (добросо-
вісного та недобросовісного) незалежно
від їх обізнаності про це. Суб'єктивний
же момент відіграє роль лише для роз-
межування правового становища добро-
совісного і недобросовісного набувачів,
зокрема для того, коли річ може бути
вилучена у них і які будуть розрахунки
між ними та власником.

Основоположними є також умови,
за яких від добросовісного набувача річ
не може бути витребувана. По-перше,
коли він одержав цю річ від особи, до
якої вона перейшла за волею власни-
ка. По-друге, якщо майно було продане
у порядку, встановленому для виконан-
ня судових рішень (ст. 388 ЦК). У цих
випадках добросовісний набувач стає
власником майна згідно із ст. 330 ЦК,
оскільки воно не може бути витребува-
не у нього. Тобто відбувається зміна ста-
тусу незаконного власника: а) придбав-
ши майно, особа вважала себе власни-
ком; б) дізнавшись про порушення прав
власника, що мали місце до цього, особа
переводиться в ранг добросовісного на-
бувача і як така фігурує в справі, коли
до неї пред'являється позов про витре-
бування спірного майна; в) з'ясувавши
всі обставини і переконавшись в тому,
що стосовно цієї особи може бути за-
стосовано одну з умов, які не дозволя-
ють витребувати майно (ст. 388 ЦК),
суд відмовляє в позові і тим самим під-
тверджує право власності такої особи на
майно. Тоді виходить, що права остан-
ньої захищаються не як добросовісно-
го набувача, а як власника, у якого май-

но не може бути витребувано. Проте судова практика йде шляхом захисту його прав насамперед як добросовісного набувача, а не як власника спірного майна. Водночас судова практика із застосування ст. 344 ЦК, яка тільки почала складатися, виходить з пріоритету прав набувача за давністю. Очевидно, що при розв'язанні зазначеної проблеми слід вважати, що кожний учасник цивільних правовідносин має бути компетентним у питаннях свого майнового стану, тобто точно знати, яке саме майно йому належить і вживати заходів щодо відновлення свого володіння у разі втрати такого. При цьому, безумовно, суб'єктивне цивільне право особи повинно захищатися лише на її розсуд. Водночас, якщо власник не вживає заходів відновлення свого володіння за умов, визначених ст. 344 ЦК, то він в інтересах сталості обороту повинен нести негативні наслідки такої юридичної пасивності. Зазначене, зокрема, може пояснити, чому практика вищих судових інстанцій України при застосуванні ст. 344 ЦК України приділяє значну увагу тій обставині, чи знав (або чи повинен був знати) власник про володіння давнісного володільця.

На відміну від індикативного, негативний позов являє собою позов про усунення порушень, не сполучених з позбавленням володіння. Як правило, йдеться про усунення перешкод у користуванні майном. На практиці він зустрічається вкрай рідко і часто межує (або змішується) з позовами про виселення (орендаря, наймача), а іноді навіть і з позовами про визнання незаконними актів органів державної влади, органів АРК або місцевого самоврядування. В окремих випадках негативний позов зводиться до вимог про звільнення майна від арешту, оскільки внаслідок тих або інших дій відповідних публічних органів (здебільшого суду чи органів державної виконавчої служби) власник не може вільно розпорядитися сво-

ім майном. Саме такий підхід до кваліфікації позовів про звільнення майна з-під арешту закріплений у судовій практиці. Утім, слід зазначити, що в силу особливостей чинного законодавства України про виконавче провадження позов про усунення публічних перешкод у здійсненні права власності, які не пов'язані з позбавленням володіння, може втілюватися не тільки у форму позову про звільнення майна з-під арешту, який не завжди є ефективним у кожному конкретному випадку. Річ у тім, що відповідно до частини 1 ст. 59 Закону України "Про виконавче провадження", особа, яка вважає, що майно, на яке накладено арешт, належить їй, а не боржникові, може звернутися до суду з позовом про визнання права на майно і про звільнення майна з-під арешту. Щоправда, негативний позов у розглядуваному аспекті може набути й дещо іншої форми, адже відповідно до пункту 7 частини 1 ст. 34 Закону України "Про виконавче провадження" до суду також може бути поданий позов про виключення майна з акта опису й арешту. При цьому в судовій практиці позови про звільнення майна з-під арешту та про виключення майна з акта опису й арешту чітко розділяються. Понад те, судова практика цілком обґрунтовано допускає таку форму негативного позову, що усуває публічну перешкоду у вигляді арешту майна, як позов про пряме зняття арешту судом на підставі частини 6 ст. 59 Закону України "Про виконавче провадження". До такого способу захисту вдаються невласники, які мають речові права на відповідне майно. На нашу думку, до цієї ж групи варто віднести і позови про зняття заборони на відчуження майна. Тоді порушення права власності також полягає в неможливості для власника розпорядитися своїм майном.

Нарешті позов про визнання права власності заявляється у разі запе-

речування або невизнання права власності особи іншими особами, а також у разі власником документа, який засвідчує його право власності (ст. 392 ЦК). Ці позови не пов'язані з вимогами про повернення речі або про усунення перешкод у користуванні нею. Але для цих позовів також важлива наявність спірного майна в натурі, оскільки в іншому випадку позов буде позбавлений предмета. СENS цієї позовної вимоги зводиться до необхідності підтвердження власником свого права, що дасть йому можливість визначити юридичну долю свого майна і що стає неможливим без рішення суду. Власник також не ставить за мету вступити до володіння річчю. Але можливо, що у відсутності рішення суду і неможливості довести своє володіння на праві власності, він може і позбутися володіння річчю. Позови про визнання права власності набули поширення у судовій практиці для досягнення дуже широкого спектра цілей. Водночас, ситуація ускладнюється тією обставиною, що позови про визнання права власності іноді намагаються використовувати в трьох маргінальних, з погляду права, цілях — уникнути застосування позовної давності, нівелювати значення добросовісності набувача та обійти нотаріальне посвідчення договору.

Щодо правової природи позову про визнання варто зазначити його подвійний зміст. По-перше, існують позови про визнання права власності, що мають перетворювальний або конститутивний характер [4]. Таким зокрема є позов про визнання права комунальної власності на безхазяйну нерухому річ (ч. 2 ст. 335 ЦК України) тощо. Задоволення судом позову про визнання права власності породжує це право у позивача, а не констатує, що воно було у нього і до винесення ухвали. Це дозволяє охарактеризувати названий вид позову як перетворювальний. Такі випадки викликають труднощі у практиці, адже ці по-

зови в буквальному їх співвідношенні із ст. 392 ЦК є не позовами про визнання права власності, а по суті є позовами про встановлення права власності. На практиці ж часто при висуненні таких позовних вимог позивачі посилаються і на ст. 392 ЦК, і на відповідні статті, які передбачають можливість задоволення конститутивних позовів про визнання права власності. Існує й інший вид позовів про визнання. Це позов констатуючий, задоволення якого підтверджує наявність права у позивача. Найчастіше такий позов заявляється в тому разі, коли право позивача ким-небудь заперечується і йому важливо мати рішення суду, щоб подолати будь-які сумніви щодо цього права. Найбільш типові приклади подібних позовів представлені у сфері обороту нерухомого майна. При цьому, оскільки правова природа двох різновидів позовів про визнання дуже відрізняється, у літературі висловлена думка, що швидше слід говорити не про подвійність правової природи, а про термінологічні неточності, допущені законодавцем, який два різні правові явища описує за допомогою єдиної категорії позову про визнання права.

Істотним і у теоретичному, і в практичному аспекті є питання про співвідношення позову про визнання права власності з іншими позовними вимогами, яке стосується місця позову про визнання у системі способів захисту речових прав, його співвідношення насамперед з віндикаційним позовом. Розв'язання проблеми співвідношення віндикаційного позову і позову про визнання права власності вбачається в тому, що недоцільно робити однозначний вибір на користь якогось одного позову. Щоби уникнути суперечностей, бажано визначити чітке місце кожного з позовів. На нашу думку, сферою застосування позовів про визнання права власності повинно стати те, що не охоплюється традиційними позо-

вами, зокрема віндикаційним і негативним. Отже, у чистому вигляді цей позов застосовуватиметься у разі, коли особа, яка не втратила володіння, дізнається про невизнання чи оспорування її права власності іншою особою. Тому до позову про визнання права власності не підлягають застосуванню положення про добросовісність набувача за аналогією з позовами віндикаційними. Конститутивні позови про визнання права власності можуть заявлятися й підлягають задоволенню лише тоді, коли це передбачено законом. У решті випадків для захисту порушеного права повинні пред'являтися віндикаційні позови або позови про застосування наслідків недійсності правочинів. Підхід, що обмежує можливість подання позовів про визнання права у випадках, коли позивач не має у володінні річ, сприяє недопущенню ситуації, коли власник, який пропустив позовну давність за віндикаційним позовом, заявляв би позов про визнання права власності й вигравав би справу, але все одно не міг би витребувати майно в натурі.

Таким чином можна стверджувати, що віндикація завжди сполучена з проблемою визнання особи, яка відкрито і протягом тривалого часу користується чужою річчю, розраховуючи придбати право власності на неї, незаконним володільцем. Така особа, на відміну від добросовісного набувача, знала про те, що вона володіє і користується не своєю річчю. Саме це її примушує звернутися до суду з позовом про визнання права власності на нерухомість. Негаторний позов часто межує (або змішується) з позовами про виселення (орендаря, наймача), а іноді навіть і з позовами про визнання незаконними актів органів державної влади, органів АРК або місцевого самоврядування; про виключення майна з акта опису й арешту; про зняття заборони на відчуження майна, наприклад, у разі накладення його нота-

ріусом і відмови зняти заборону, незважаючи на наявність всіх необхідних для цього умов. Хоча в цих випадках порушення права власності також полягатимуть у неможливості для власника розпорядитися своїм майном, але вказані позови не слід ототожнювати з негативним позовом. Вони є окремими способами захисту права власності. Нарешті позови про визнання права власності слід відрізняти від позовів про встановлення права власності. Серед позовів про визнання слід окремо виділити такий підвид, як позов констатуючий, задоволення якого підтверджує наявність права у позивача, який вчиняється в тому випадку, якщо право позивача кимось заперечується.

Література

1. *Гражданское право*: Учебник: В 3 ч. / Под ред. Ю. К. Толстого, А. П. Сергеева. — М.: Проспект, 1997. — Ч. 1. — С. 315–316.
2. *Райхер В. К.* Гражданско-правовые системы антагонистических формаций // Вестник гражданского права. — 2007. — № 4. — С. 141–176.
3. *Гражданское право*: Учебник: В 3 ч. / Под ред. Ю. К. Толстого, А. П. Сергеева. — М.: Проспект, 1997. — Ч. 1. — С. 442–458.
4. *Гурвич М. А.* Учение об истреблении (состав, виды) // Избранные труды. — Краснодар, 2006. — Т. 1. — С. 291–298.
5. *Егоров А. В., Ерохова М. А., Ширвиндт А. М.* Обобщение применения арбитражными судами норм ГК РФ о вещно-правовых способах защиты права // Вестник гражданского права. — 2007. — № 4. — С. 121.